

Ольга Ніпіаліді,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри безпеки, правоохоронної
діяльності та фінансових розслідувань
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9962-2939>

Олександра Васильчишин,

доктор економічних наук,
професор кафедри безпеки, правоохоронної
діяльності та фінансових розслідувань
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9948-5532>

СУЧАСНИЙ СТАН ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ | У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено сучасний стан охорони праці в Україні та основні світові тенденції в цьому напрямку. Розглянуто правове підґрунтя охорони та безпеки праці. Проведено порівняльний аналіз та запропоновано вектори розвитку в цій сфері. Запропоновано заходи покращення ситуації з охороною праці у нашій країні за допомогою інновацій.

Ключові слова: охорона праці, інновації, розвиток, стан, інноваційний розвиток, технології.

Рис.: 1; бібл.: 12.

Ніпіаліди О., Васильчишин А.

Современное состояние охраны труда в Украине в контексте обеспечения ее инновационного развития
Исследовано современное состояние охраны труда в Украине и основные мировые тенденции в этом направлении. Рассмотрено правовую основу охраны и безопасности труда. Проведен сравнительный анализ и предложены векторы развития в данной сфере. Предложены меры улучшения ситуации с охраной труда в нашей стране с помощью инноваций.

Ключевые слова: охрана труда, инновации, анализ, состояние, инновационное развитие, технологии.

Nipialidi O., Vasylychyshyn O.

Current state of labour protection in Ukraine in the context of ensuring and innovative development
The article examines the current state of labor protection in Ukraine and the main trends in this direction in the world. The legal basis of occupational safety and health is considered. Comparative characteristics are presented and vectors of development in this field are proposed. Measures have been proposed to improve the safety situation in our country using the latest technologies. Business cannot effectively develop and become a part of the modern world economy, without complying with the norms and laws on labour protection, as well as without timely introduction of best practices, use of the latest means of protection, taking appropriate measures to create safe working conditions at enterprises. Therefore, labour protection is a necessary element of corporate social responsibility.

Keywords: labor protection, innovations, development, state, innovative development, technologies.

Постановка проблеми. У сучасному світі вкрай важливими та актуальними на підприємствах усіх форм власності є питання створення безпечних умов праці через впровадження безпечних для життя та здоров'я персоналу технологічних процесів. Охорона праці є одним з найбільш важливих аспектів соціальної політики держави. Це система правових, технічних, економічних, санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на забезпечення здорових і безпечних умов праці.

За оцінками МОП, щорічно близько 2,3 млн осіб у світі гинуть внаслідок нещасних випадків на робочому місці або через захворюваннями, пов'язаними з роботою, – в середньому 6000 осіб щодня. Також щорічно у всьому світі трапляється близько 340 млн нещасних випадків на виробництві і 160 млн жертв

професійних захворювань. Водночас матеріальні збитки від втрачених робочих днів, витрат на лікування та компенсаційних виплат перевищує 1,25 трлн дол. (приблизно 4% світового ВВП) [12].

Причинами суттєвих економічних втрат є, перш за все, шкідливі та небезпечні умови праці. Кількість осіб, зайнятих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами виробництва, а відповідно й економічні втрати підприємств (компенсаційні виплати) в основних галузях промисловості неухильно зростають. Саме тому роботодавцям важливо усвідомити необхідність належного забезпечення безпеки праці та реалізації практичних засобів захисту учасників трудового колективу від різних небезпек та загроз.

Комплексний підхід до всього спектра профілактичних заходів закладено на законодавчому рівні, проте їх впровадження не виконується належним чином, як це передбачається і процесі впровадження інноваційних рішень і процесів у науку, техніку та економіку країни. Бізнес не може ефективно розвиватися та стати частиною сучасної світової економіки, не дотримуючись норм і законів з охорони праці, а також без вчасного впровадження передового досвіду, використання новітніх засобів захисту, вживання відповідних заходів щодо створення безпечних умов праці на підприємствах. Тому охорона праці – обов'язковий елемент соціальної відповідальності бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні чимало науковців вивчають питання новітніх технологій у сфері охорони праці та їх наукове обґрунтування. Цю тематику досліджували такі вчені, як В. Г. Грибан, О. В. Негодченко, В. І. Чудовський, Л. П. Шумна, Д. В. Зеркалова, І. П. Жигалкіна, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін. Однак через брак фінансування кількість таких досліджень є недостатньою. Наразі актуальним вважається комплексний інноваційний підхід до всього спектра профілактичних заходів у сфері охорони праці тощо.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану та інноваційного потенціалу галузі охорони праці з позицій правової науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На законодавчому рівні відповідно до ст. 49 Конституції України закріплено право кожного громадянина на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Ця норма відображає вимоги всесвітніх і регіональних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я щодо закріплення відповідного права, а також засоби його забезпечення, що має держава у своєму розпорядженні. Серед законів особливе місце займає Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., що вперше на такому рівні закріпив низку важливих прав людини у сфері охорони здоров'я, зокрема право на охорону здоров'я (ст. 283), медичну допомогу (ст. 284), медичну інформацію (ст. 285), медичну таємницю (ст. 286) тощо [5, с. 223].

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [8]. Цей закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища та встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні [12, с. 26].

Зазначимо, що в науковому просторі часто поняття охорони праці асоціюють з безпекою праці. На нашу думку, це не зовсім правильно, оскільки термін «безпека праці» не визначено у законодавстві України. У широкому розумінні безпека праці передбачає такі умови праці на об'єктах матеріального виробництва (промисловості, транспорту), що виключають можливість впливу шкідливих та небезпечних факторів на працівників. Отже, в основі визначення наукового терміна «безпека праці» покладено суть саме охорони праці, як терміна, що має, безперечно, більш тривалу історію використання і ширше застосовується у сучасних наукових дослідженнях [5; 11; 12].

За умови економічної, екологічної та демографічної кризи в Україні склалася надзвичайно складна ситуація з безпекою та умовами праці на більшості вітчизняних підприємствах різних форм власності. Міжнародне бюро праці встановило, що в нашій країні у середньому на 100 тис. працівників щороку припадає 11 загиблих, що є найвищим показником серед країн СНД. Дослідження діяльності працівників більшості підприємств України показує, що кількість випадків травматизму, в т. ч. зі смертельними наслідками, значно не змінювалася і набула певної «стабільності» порівняно з минулими роками. Зокрема, за останні роки на підприємствах України за динамічного зростання обсягів виробництва так і не вдалося призупинити зростання смертельного травматизму на транспорті, в будівництві, машинобудуванні, енерге-

тиці, металургії. Однак вдалося скоротити смертність на виробництві серед шахтарів, в агропромисловому комплексі, в житлово-комунальному господарстві, соціально-культурній сфері, нафтогазовидобуванні [9].

За статистичними даними Фонду соціального страхування щодо стану виробничого травматизму на підприємствах, упродовж 2018 р. зареєстровано 4805 потерпілих внаслідок нещасних випадків на виробництві, серед яких 3505 осіб, або 72,9% – чоловіки, 1300 осіб, або 27,1% – жінки. Проте вже за 9 місяців 2019 р. робочими органами виконавчої дирекції Фонду зареєстровано 3270 потерпілих від нещасних випадків на виробництві (з них 286 – смертельно), на яких складено акти за формою Н-1. Серед травмованих на підприємствах України у 2019 р. 72,2% (2362) чоловіків та 27,8% (908) жінок. Найбільше травмувалися водії автотранспортних засобів (147), гірники очисних забоїв (132) та прохідники (83) [6].

Отже, до основних травмонебезпечних галузей економіки та видів робіт належать [9]: на першому місці – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (100 смертельно, або 24%) будівельники – 57 загиблих, або 14%; керівні працівники – 42 загиблих, або 10%; електрики – 30 загиблих, або 7%; працівники агропромислового комплексу – 27 загиблих, або 7%; слюсарі – 25 загиблих, або 6%; шахтарі – 23 загиблих, або 6%. У соціально-культурній сфері по Україні майже 50% зареєстрованих нещасних випадків зі смертельними наслідками сталися внаслідок дорожньо-транспортних пригод. На думку фахівців, суб'єктам господарювання цієї галузі необхідно вжити заходів для створення безпечних і здорових умов праці працівників, забезпечити належний контроль за технічним станом автомобілів, проведення передрейсових медичних оглядів водіїв, допущення до керування транспортними засобами тільки тих працівників, які пройшли відповідне навчання й інструктаж та отримали відповідну кваліфікацію на право керування транспортними засобами [12, с. 29].

Велика кількість нещасних випадків зі смертельними наслідками у вищезазначених галузях пояснюється такими причинами:

- незадовільною підготовкою робітників і роботодавців з питань охорони праці;
- відсутністю належного контролю стану безпеки на робочих місцях та виконання встановлених норм;
- недостатнім забезпеченням працівників засобами індивідуального захисту;
- повільним впровадженням засобів та приладів колективної безпеки на підприємствах;
- спрацьованістю (у деяких галузях до 80%) основних фондів.

За даними проведеного аналізу виробничого травматизму можна зробити висновок, що найбільшу кількість травм отримують особи з досвідом роботи, хоча це суперечить здоровому глузду, але підтверджує недостатній рівень інформаційної та навчальної роботи, що проводиться з працівниками на підприємствах. Найвищий рівень травматизму простежується серед працівників віком від 50 до 59 років (1262 особи, що становить 26,3% від загальної кількості травмованих по Україні за 2018 р.). Цікавим залишається той факт, що на підприємствах України більшість травмованих становлять чоловіки. Водночас, незважаючи на загальну тенденцію до зниження чисельності травмованих, пропорція 70% – це чоловіки і 30% жінки за останні роки не змінилась [9].

Основними травмами, які зазвичай отримують працівники на підприємствах, є такі: струс головного мозку, переломи верхніх та нижніх кінцівок, опіки тощо (рис. 1). Зображені дані показують, що більшість нещасних випадків відбувається з організаційних причин, які потрібно усунути силами самих організацій, – вони становлять 66,8% від усіх зафіксованих. Зокрема, йдеться про невиконання вимог інструкцій з охорони праці, невиконання посадових обов'язків, порушення правил безпеки руху, технологічного процесу тощо. Через психофізичні причини трапилося 20,9% нещасних випадків, через технічні – 12,3%.

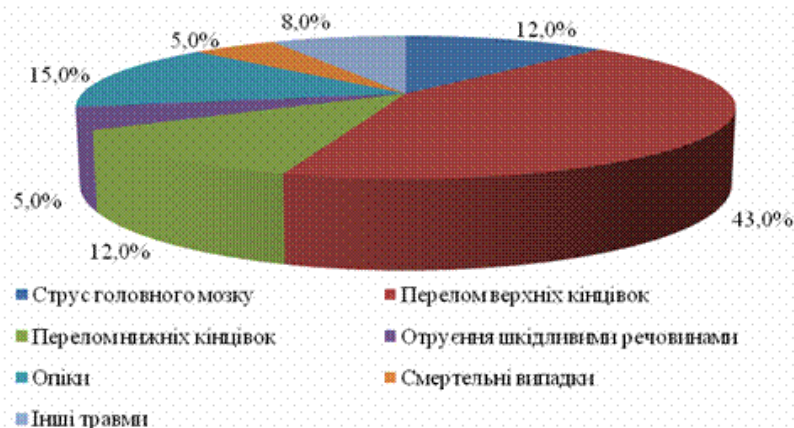

Рис. 1. Основні види травм, отриманих працівниками на виробництві [9]

Щодо кількості професійних захворювань в Україні, то їхня кількість за 9 місяців 2019 р. порівняно із 9 місяцями 2018 р. збільшилась на 26,5% – з 1314 до 1662 випадків. Перше місце у структурі професійних захворювань належить хворобам органів дихання – 45,4% від загальної кількості діагнозів, тобто 1314 випадків. На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату (радикуліти, остеохондрози, артрити, артрози) – 25,1%, 728 випадків. Третє місце за хворобами слуху – 14,9%, 430 випадків, четверте – за вібраційною хворобою – 7,3%, 211 випадків. Найбільше професійних захворювань зареєстровано у добувній промисловості і розробці кар'єрів – 1388 осіб, тобто 83,5% від загальної кількості профзахворювань в Україні, що на 28,4% (307 осіб) більше порівняно з 9 місяцями минулого року [6].

Фінансові витрати, пов'язані з нещасними випадками та професійними захворюваннями зазвичай є досить суттєві. За кордоном підприємці вже давно підраховали і дійшли висновку, що більш економічно вигідно вкладати кошти в охорону праці, аніж прирікати себе на постійну ліквідацію наслідків нещасних випадків і аварій на виробництві. На нашу думку, кожен роботодавець зобов'язаний мати спеціально розроблену програму заходів у сфері охорони праці, у тому числі і заходів щодо охорони праці на робочих місцях, із метою уникнення або мінімізації загроз для стану здоров'я та життя працівників, які можуть бути пов'язані з виконуваними ними професійними завданнями чи посадовими обов'язками. Водночас об'єктом необхідних для цього на практиці заходів мають стати методи роботи персоналу, загальна організація робочого процесу й умови праці, періодичне підвищення рівня кваліфікації працівників, обладнання й конструкції, що є на його робочому місці тощо.

З цього приводу в Україні вже шостий рік поспіль відбуваються міжнародні науково-практичні конференції, присвячені інтеграції передових систем менеджменту безпеки на підприємстві, формуванню ризикорієнтовного мислення у керівників і працівників. Безумовно, проблеми охорони праці на підприємстві не вирішуються через просте перенесення міжнародних напрацювань у сфері охорони праці. Реальне покращення умов та підвищення безпеки праці досягається шляхом розвитку механізмів соціального партнерства на всіх рівнях від загального до локального [9].

У світовій економіці ефективність її розвитку відбувається за допомогою інтелектуального чинника, який формується результатами наукових досліджень, здатністю до втілення результатів творчої праці у виробництво інноваційних видів продукції чи послуг. Дослідження науковців свідчать, що у ринково розвинутих країнах від 80–90% приросту ВВП формується шляхом впровадження патентів, ноу-хау, використання найсучасніших технологій (наприклад, у США і Японії підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва майже на 60% забезпечується новітніми технологіями, якісною переорієнтацією механізму господарювання та інтенсифікацією інноваційних процесів) [4, с. 44].

Інноваційний потенціал визначає можливості організації до інновацій, її чутливість до генерування результатів та передбачає наявність достатньої кількості ресурсів – людських, матеріальних, технічних, технологічних, організаційних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних. За останні роки роботодавці широко застосовують різні продукти інноваційного розвитку у сфері охорони праці: трекінг-пристрої, електронні браслети, технології глобальних систем позиціонування (GPS) для забезпечення безпеки праці; фітоергономіка для очищення виробничих приміщень; тренінги з лайфрестлінгу для консультування з питань безпеки праці. Також сучасні інноваційні технології у сфері охорони праці базуються на використанні нових підходів до аналізу інформації: насамперед розглядаються відомості про аварійність і травматизм на виробництві на основі теорії ризику і створення нових запобіжних заходів щодо мінімізації виробничих ризиків і небезпек, серед яких значне місце належить перспективним технологіям навчання працівників безпечним прийомам праці та підвищення загалом культури безпеки [3, с. 312].

На сьогодні відбулося підписання та ратифікація Україною угоди з Європейським Союзом (ЄС), яка передбачає впровадження комплексної програми адаптації регуляторних норм у всіх сферах господарської діяльності зі стандартами ЄС, в т. ч. пов'язаних з безпекою праці [10]. Під егідою Європейського агентства з безпеки праці та охорони здоров'я на робочих місцях передбачена й участь України та її суб'єктів у стратегічній програмі ЄС на 2014–2020 рр. з питань безпеки та гігієни праці (EU-OSHA multi-annual strategic programme (MSP) 2014–2020). Програма EU-OSHA спрямована на запобігання ризикам, пропаганду гігієни та безпеки праці, збереження здоров'я працівників, а отже, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності певної організації. Тому незабаром суб'єкти господарювання в Україні будуть зобов'язані не тільки виконувати нові регуляторні норми, а й вимоги щодо надання прозорої й достовірної звітної інформації, у т. ч. за показниками травматизму.

Висновки. Таким чином, інновації у сфері охорони праці охоплюють як організаційні рішення, спрямовані на вдосконалення системи підготовки персоналу на знання норм і правил охорони праці із

застосуванням тренінгових та комп'ютерних технологій, так і впровадження віддаленого моніторингу за технологічними процесами, а також забезпечення персоналу засобами індивідуального захисту. Все це є надзвичайно важливими компонентами роботи підприємства, оскільки основні завдання охорони праці – це звести до мінімуму ймовірність нещасних випадків або захворювання працівників з одночасним забезпеченням умов для максимальної продуктивності праці.

Список використаних джерел

1. Дембіцька С. В. Управління пізнавальною діяльністю студентів під час вивчення безпеки життєдіяльності шляхом впровадження методів проектного навчання. *Педагогіка безпеки*. 2016. № 1. С. 53–58.
2. Концепція реформування системи управління охороною праці в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 989-р. С. 19. URL : zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.02.2020).
3. Кобилянський О. В., Дембіцька С. В. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. С. 310–315.
4. Нестерова Л., Лузан П., Манько В. Науково-методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах євроінтеграції. Київ : ПІТО НАПН України. Педагогічна думка, 2012. 160 с.
5. Основи охорони праці : підручник / М. С. Одарченко, А. М. Одарченко, В. І. Степанов, Я. М. Черненко. Харків : Стиль-Издат, 2017. 334 с.
6. Охорона праці в Україні та за кордоном: система менеджменту охорони здоров'я та професійної безпеки. *Охорона праці і пожежна безпека*. 04.02.2020. URL : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved> (дата звернення: 14.02.2020).
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» (зі змінами). URL : zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.12.2019).
8. Про внесення змін до Закону України «Про охорону праці» : закон України від 21.11.2002р. № 229-ІУ. URL : <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2020).
9. Стан виробничого травматизму в країні. URL : <https://www.sop.com.ua/article/952-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2018-rots#> (дата звернення: 24.12.2019).
10. Системи управління гігієною та безпекою праці. Вимоги: ДСТУ ОHSAS 18001:2010 [Чинний від 2011-01-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2011. 20 с.
11. Севальнев А. І. Оцінка професійного ризику порушення здоров'я працівників. *Український журнал з проблем медицини праці*. 2015. № 4. С. 62–68.
12. Цопа В. Принципи, структура та процес керування ризиками. *Охорона праці*. 2019. № 1. С. 26–29.

References

1. Dembicka, S. V. (2016). Upravlinnja piznavalnoju dijaj-nistju studentiv pid chas vyvchennja bezpeky zhyttjedijalnosti shljahom vprovadzhennja metodiv proektnogo navchannja [Management of students' cognitive activity in the study of life safety through the introduction of project-based learning methods]. *Pedagogika bezpeky – Security pedagogy*, 1, 53-58 [in Ukrainian].
2. *Koncepcija reformuvannja systemy upravlinnja ohoronoju praci v Ukrai'ni: rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 12 grudnia 2018 roku. № 989-r* [Concept of Reforming the Occupational Safety and Health Management System in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 12, 2018]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian]
3. Kobyljanskyj, O. V., Dembicka, S.V.(2014). *Pedagogichni umovy vykorystannja internet-tehnologij u procesi vyvchennja bezpeky zhyttjedijalnosti. Suchasni informacijni tehnologii ta innovacijni metodyky navchannja v pidgotovci fahivciv: metodologija, teorija, dosvid, problemy: zb. nauk. pr. [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems]*. Kyiv-Vinnycja: TOV firma «Planer», 310-315 [in Ukrainian]
4. Nesterova, L., Luzan, P., Manko, V. (2012). Naukovo-metodychni zasady profesijnoi pidgotovky kvalifikovanyh robitnykiv v umovah jevointegracii. [Scientific and methodological principles of professional training of skilled workers in the context of European integration]. *Pedagogichna dumka – Pedagogical thought*. Kyiv,160 [in Ukrainian]
5. Odarchenko, M., Odarchenko, A., Stepanov, V., Chernenko, Ya. (2017). *Osnovy ohorony praci: pidruchnyk. [Basics of labor protection]*. Harkiv: Styl-Yzdat [in Ukrainian].

6. Ohorona praci v Ukrai'ni ta za kordonom: systema menedzhmentu ohorony zdorovja ta profesijnoi bezpeky [Occupational Health in Ukraine and Abroad: Health and Safety Management System] (2020). *Ohorona praci i pozhezhna bezpeka – Labor protection and fire safety*. Retrieved from <https://www.google.com/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved> [in Ukrainian].
7. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Dejaki pytannja rozsliduvannja ta obliku neshhasnyh vypadkiv, profesijnyh zahvorjuvan i avarij na vyrobnyctvi» vid 30 lystopada 2011 roku. №1232 (zi zminamy)* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some Issues of Investigation and Accounting of Accidents of November 30, 2011]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrainy «Pro ohoronu praci» vid 21 lystopada 2002 roku. № 229-IV* [Law of Ukrai'ny Pro introduction of the Law on the Law of Ukrai'ny «Pro ohoronu praci» of November 21, 2011]. Retrieved from <https://portal.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. Stan vyrobnychogo travmatyzmu v krai'ni. (2018). [The state of occupational injuries in the country]. *Ohorona praci i pozhezhna bezpeka – Labor protection and fire safety*. Retrieved from <https://www.sop.com.ua/article/952-stan-irobnichogo-travmatizmu-u-2018-rots#>[in Ukrainian]
10. *Systemy upravlinnja gigijenoju ta bezpekoju praci vid 2011-01-01* [Systemy hygiene management helps keep those hands clean of January 01, 2011] Vymogy: DSTU ONSAS 18001:2010 [Chynnyj vid 2011-01-01]. Kyiv, 10 [in Ukrainian]
11. Sevalnjev, A. I. (2015). Ocinka profesijnogo ryzyku porushennja zdorovja pracivnykiv [Occupational health risk assessment of employees.] *Ukrainskii zhurnal z problem medycyny praci – Ukrainian Journal of Occupational Health*, 4, 62-68 [in Ukrainian].
12. Copa, V. (2019). Pryncypy, struktura ta proces keruvannja ryzykamy [Principles, structure and process of risk management]. *Ohorona praci – Occupational Health*, 1, 26-29 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.02.2020.